

DR. RAY BONDIN
ATASKAITA APIE VILNIAUS SENAMIESČIO DETALŪJŲ PLANĄ
2004 m. gruodžio 22 d.

1.0 Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija ir Pasaulio paveldo miestų organizacija paprašė manęs atvykti su darbo vizitu į Vilnių ir išnagrinėti Vilniaus miesto savivaldybės parengtą dokumentą – Vilniaus senamiesčio detaliojo plano projektą.

1.1 Vizitas įvyko 2004 m. gruodžio mėn. 5–7 dienomis.

1.2 Vizito metu man teko susitikti su atsakingais pareigūnais: Vilniaus miesto meru, Kultūros ministerijos, Kultūros vertybių apsaugos departamento, Vilniaus senamiesčio atnaujinimo agentūros, Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos, Lietuvos nacionalinio ICOMOS komiteto, nevyriausybinų organizacijų ir visuomenės atstovais.

1.3 Ypač dėkoju Vilniaus senamiesčio atnaujinimo agentūros direktoriui Gediminui Rutkauskui už man skirtą laiką ir visokeriopą pagalbą vizito dienomis.

1.4 Vizitas buvo organizuotas labai gerai. Gavau visą reikiamą informaciją. Taip pat norėčiau nuoširdžiai padėkoti už galimybę susitikti su nevyriausybinų organizacijų ir visuomenės atstovais.

2.0 Lietuvos ekonomika šiuo metu sparčiai auga. Tai lemia naujų įstaigų ir naujesnių, šiuolaikiškesnių butų poreikį.

3.0 Taip pat visuotinai pageidaujama atstatyti neseniai laikais sugriautus statinius. Vilniuje yra 98 kvartalai.

4.0 Naujajame Vilniaus senamiesčio detaliojame plane siekiama nurodyti, ką Senamiestyje galima daryti ir ko ne. Tai bandymas geriau valdyti ir planuoti istorinio miesto centro vystymąsi. Tačiau tokie planai dažnai neatitinka nevyriausybinų organizacijų, besirūpinančių paveldu, lūkesčių.

4.1 Bene didžiausią nerimą man kelia tai, kad dabar net keletas skirtingų valstybinių institucijų ir agentūrų yra atsakingos už paveldo išsaugojimą, o tiksliai apibrėžtos teisinės atsakomybės nėra. Valstybės ir savivaldybės teisės aktai prieštarauja vienas kitam. Ir nors pagrindiniu dokumentu laikomas Vilniaus senamiesčio apsaugos reglamentas¹, tikimasi, kad minimas problemas turėtų išspręsti Vilniaus senamiesčio detalūs planas².

4.2 Imantis statybos ar rekonstrukcijos darbų dabar būtina gauti leidimą ir iš savivaldybės, ir iš Kultūros vertybių apsaugos departamento. Teisinė sistema yra gana paini, nes remiamasi skirtingais įstatymais ir reglamentais. Vienas iš išsamiausių Vilniaus senamiesčio valdymo planų – tai planas, 1992 m. pateiktas UNESCO kartu su siūlymu įtraukti šį objektą į Pasaulio paveldo sąrašą. Paskui prie jo buvo pridėta papildomų planų. Šiuose dokumentuose nurodytos dvi apsauginės zonos, kurioms keliami skirtingi apsaugos reikalavimai.

¹ Tvirtina kultūros ministras.

² Tvirtina Vilniaus miesto taryba.

4.3 Vienas iš svarbiausių klausimų, svarstytų susitikime su bendruomenės atstovais, – griežtesnės sankcijos paveldo niokotojams (didžiausia bauda už neteisėtas statybas yra tik 300 eurų). Bendruomenės atstovai teigė, kad dabar galiojantys įstatymai ir reglamentai Senamiesčio apsaugos neužtikrina.

5.0 Miestas susiduria su šiomis pagrindinėmis problemomis:

- Naujų daugiaaukščių statyba
- Senų statinių rekonstrukcija³
- Atvirų erdvių užstatymas
- Istorinės vertės statinių pertvarkymas

5.1 Didžiausią nerimą visiems kelia nauji daugiaaukščiai statiniai. Tokius statinius ketinama statyti ir ateityje. Visi naujieji daugiaaukščiai yra Senamiesčio apsauginėje zonoje, o Senamiesčio centras – kitoje upės pusėje. Nėra jokios abejonės, kad naujieji daugiaaukščiai labai pakeitė miesto vaizdą. Iš daugelio vietų sunku nufotografuoti Senamiestį taip, kad šių dangoraižių nesimatytų. Meras patvirtino, kad pačiame Senamiestyje daugiaaukščių nebus, jie bus statomi už upės. Šiame plote yra ir istorinę vertę turinčių medinių statinių. Kai kuriuos iš jų ketinama nugriauti.

5.2 Vyrauja nuomonė, kad istorinės vertės statinius reikia atstatyti⁴. Šie darbai jau gana sparčiai vyksta.

5.2.1 Reikšmingiausias projektas – šalia Katedros atstatomi Valdovų rūmai. Šis projektas nekritikuotinas, nes jis jau beveik baigtas. Žinoma, žvelgiant iš Katedros aikštės užgožiamas iškilus miesto akcentas – Aukštutinė pilis.

5.2.2 Kitas svarbus projektas – Žydų kvartalo (taip pat ir sinagogos) atstatymas. Buvau informuotas, kad atstatyti šį kvartalą pageidauja ne Lietuvos žydai (jų yra apie 2 tūkstančius), bet kiti asmenys. Kyla didelių abejonių dėl to, kaip šie pastatai bus pritaikyti. Kalbant su bendruomenės atstovais paaiškėjo, kad nėra pakankamos informacijos apie statinius, buvusius šioje teritorijoje iki Antrojo pasaulinio karo ir sugriautus karo metais (beje, kai kas buvo nugriauta po karo).

5.3 Vienas iš atstatymo politikos klausimų – svarstymai, ar atstatyti sugriautus statinius tose vietose, kur dabar yra viešieji žalieji plotai. Savaiame suprantama, kad didžioji visuomenės dalis nenori prarasti šių nedidelių žaliųjų plotų ir atstatymo darbų niekaip nepateisintų.

5.4 Diskusijose pareikšta, kad kai kurie istorinės vertės statiniai neprižiūrimi ir netvarkomi, nes tyčia siekiama juos nugriauti. Dėl tokių veiksmų prarandama architektūrinių objektų dermė⁵.

³ pastaba: Lietuvos Respublikos teisės aktuose vartojamas terminas *atkūrimas*

⁴ angl. *reconstruct*

⁵ Prisdengiant bloga statinio būkle leidžiama privatizuoti kai kuriuos architektūrinio ansamblio statinius, – tad dalis statinių restauruojama, rekonstruojama ir pan., o kita to paties ansamblio dalis paliekama sunykti.

- 5.5 Pertvarkomi ir istorinės vertės statiniai. Didžiausi pertvarkymai susiję su restauruojant naudojamomis šiuolaikinėmis medžiagomis. Kai kurios neautentiškos medžiagos restauruojamus namus padaro pernelyg šiuolaikiškus. Pritaikant statinius šiandienos reikmėms dangstomasi aiškinimu, kad geriau jais pasinaudoti, o ne palikti apleistus. Siūloma statyti naujus statinius atvirose vidinių kiemų erdvėse (pavyzdžiui, soduose) šalia istorinės vertės statinių. Tokių dalykų dažniausiai pasitaiko apleistuose vienuolynuose arba kituose religinės paskirties pastatuose.

6.0 Visi šie klausimai turi būti aptarti, o atsakymai pateikti Senamiesčio detalajame plane. Tačiau reikia pripažinti, kad kol kas neaišku, kuri konkreti institucija atsakinga už miesto, turinčio pasaulio paveldo statusą, išsaugojimą ir už Detalų planą, turintį užtikrinti, kad būtų laikomasi įsipareigojimų, prisiimtų siūlant įtraukti Vilniaus istorinį centrą į Pasaulio paveldo sąrašą⁶. Būtina pasakyti, kad laikomasi viešų diskusijų reikalavimo: nevyriausybinės organizacijos ir kitos visuomenės grupės gyvai svarsto Detaliojo plano projektą. Kaip tokiais atvejais dažnai būna, pareiškiami daug kritikos, bet iš tiesų diskusijose dalyvavo labai mažai žmonių. Kai kurios grupės nenutraukia spaudimo ir net sukūrė tinklalapį⁷, kuriame galima diskutuoti apie susidariusią padėtį.

- 6.1 Detaliojo plano projektas labiausiai kritikuojamas dėl to, kad jis nėra pakankamai išsamus. Jame numatoma leisti pertvarkyti pernelyg didelius miesto plotus, bet aiškiai nenurodoma, kokie pakeitimai leistini. Nors šiame Detaliojo plano projekte kvartalų spalvinimas labai apgalvotas, daugelyje plotų aiškiai matyti, kad spalvos susilieja. Apibendrinant pasakytina, kad Detaliojo plano projekte yra per daug plotų, kuriuose leidžiama ką nors keisti. Nors ir prašiau, man nebuvo tiksliai atsakyta, kokią dalį jie sudaro. Be to, Detaliojo plano projekto tekstas yra pernelyg apibendrintas ir leidžia daryti interpretacijas, kuriomis remiantis ateityje gali atsirasti netinkamų pasiūlymų ir projektų.

- 6.2 Detaliojo plano projektas yra rimtas bandymas nustatyti, kiek leistina kištis į Senamiestį. Problema yra ta, kad leidžiamų dalykų gali būti per daug.

7.0 Nėra abejonų, kad Vilnius, kaip ir bet kuris kitas gyvas miestas, turi keistis. Reikia vis daugiau gyvenamųjų ir komercinių erdvių miesto centre, dar daugiau jų reikia pasaulio paveldo vietovės apsauginėje zonoje. Iškyla uždavinys rasti pusiausvyrą tarp istorinės vertės Vilniaus senamiesčio apsaugos ir leistinų pertvarkymų.

8.0 Žinoma, vienintelis būdas, leidžiantis užtikrinti, kad bus laikomasi 7 punkte išdėstytų principų, – teisės akte, garantuojančiame Senamiesčio apsaugą (šiuo atveju – Detalajame plane), aiškiai ir konkrečiai nurodyti, kas leistina ir kas ne. Detalajame plane būtina:

- pateikti tikslią informaciją, pavyzdžiui, tokį svarbų dalyką kaip vidiniai kiemeliai ar kokie nors kiti tradicinės architektūros ypatumai, aiškiai pažymėti religinės paskirties pastatų ansamblius, – ir pavienius, ir kartu su aplink juos esančiomis autentiškais integracijomis architektūrinio ansamblio erdvėmis;

⁶ Pateiktoje Vilniaus istorinio centro byloje buvo konkrečiai išvardyti vertingiausi statiniai, architektūriniai ansambliai ir pan.

⁷ www.gelbekimsenamiesti.lt

- aiškiai nurodyti, kurie plotai laikomi turinčiais didelę istorinę vertę ir todėl yra visiškai neliecinami, o kurių istorinė vertė yra menkesnė ir juose leistini nedideli pertvarkymai;
- aiškiai nustatyti, kokie pertvarkymai leistini: pristatyti papildomus aukštus, visiškai nugriauti statinius, rekonstruoti senus statinius ar statyti naujus. Jei leistina statinį visiškai nugriauti, reikia numatyti archeologinius apribojimus ir nurodyti priemones, kurių būtina imtis norint išsaugoti liekanas;
- jei norima atstatyti⁸ istorinės vertės statinius, reikia pagrįsti tokio atstatymo priežastį ir būtinybę;
- kalbant apie atviras (žaliąsias, visuomenines ir kt.) erdves įvertinti, ar miestas daugiau laimėtų šias erdves užstatydamas ar išsaugodamas jas atviras ir visiems prieinamas.

9.0 Pabaigoje reikėtų pasakyti, kad tai, kas vyksta Vilniuje, kitiems istorinės vertės miestams jau yra praeitis. Vilniuje stiprėja miesto paveldo vertės supratimas, o kartu didėja naujų butų ir įstaigų poreikis. Tačiau Vilnius yra pasaulio paveldo vietovė, todėl privalo griežtai laikytis tarptautinės bendruomenės priimtų principų ir jos nenuvilti. Taip pat būtina išsiklausyti į vietos gyventojų reikalavimus, nes jiems ypač svarbu išsaugoti šio reikšmingo miesto paveldo vertybes. Dar daugiau: šio miesto reikšmę ir būtinybę kuo geriau jį saugoti pirmiausia turi suvokti jo vadovai. Visa ši sudėtinga situacija turi atsispindėti Senamiesčio detalajame plane. Atsižvelgdamas į šiuos dalykus ir į visa tai, ką pamačiau ir išgirdau, norėčiau pabrėžti: reikia aiškiau parodyti, kad Senamiesčio detalusis planas yra veiksmingas dokumentas, skirtas paveldui apsaugoti ir kartu leidžiantis miestui vystytis. Susitikimuose su bendruomene buvo pasakyta, kad Vilniaus senamiestį gali išgelbėti tik UNESCO. Mano atsakymas ir tada, ir dabar yra vienas: išsaugoti Vilnių gali ir turi tik vietos bendruomenė – miesto vadovai ir miesto gyventojai.

⁸ angl. *reconstruction*